

ҚОҒАМДЫҚ КЕЛІСІМ МЕН ЭТНОСАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР: ҚАЗІРГІ СЫН-ҚАТЕРЛЕР МЕН ТАРИХИ САБАҚТАР

Булумбаев О.Р., Е академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан

Қоғамдық келісім мен этносаралық қатынастар - кез келген мемлекеттің тұрақты дамуының, бейбіт өмірінің және өркениетті болашағының кепілі. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, этностар арасындағы татулық сақталмаған елдерде тұрақсыздық, саяси қақтығыстар, әлеуметтік күйзелістер жиі орын алады. Қазақстан үшін бұл мәселе ерекше маңызды, себебі еліміз көпұлтты әрі көпконфессиялы мемлекет ретінде ондаған этностың ортақ Отанына айналды.

Тәуелсіздік алғаннан кейін Қазақстан этносаралық келісім мен қоғамдық татулықты мемлекеттік саясаттың басым бағыты ретінде анықтады. Қазақстан халқы Ассамблеясының құрылуы, этномәдени орталықтарға қолдау көрсету, мемлекеттік тіл саясатын дамыту, жастардың патриоттық санасын күшейту – осының барлығы елдегі бірлікті нығайтуға бағытталған.

Алайда ХХІ ғасырдың жаңа сын-қатерлері – жаһандану, ақпараттық арандатулар, әлеуметтік теңсіздік, жастардың радикалды идеяларға еліктеуі, геосаяси тұрақсыздық – этносаралық қатынастарға тікелей ықпал етуде. Сондықтан тарихи тәжірибеден сабақ алып, жаңа жағдайға бейімделу бүгінгі күннің басты міндеті болып отыр.

Қоғамдық келісім ұғымы және оның теориялық негіздері:

Қоғамдық келісім – этностар мен әлеуметтік топтардың саяси, мәдени, діни айырмашылықтарына қарамастан ортақ құндылықтар негізінде өмір сүруі. Бұл ұғым қоғамдық бейбітшілікті ғана емес, сонымен бірге әділеттілік, тең мүмкіндік, өзара сенім, өзара құрмет қағидаларын қамтиды.

Этносаралық қатынастар – әртүрлі этностық топтардың әлеуметтік, мәдени, экономикалық, саяси байланыстары. Бұл қатынастардың сипаты қоғамның дамуына тікелей әсер етеді. Егер қатынастар үйлесімді болса, ол елдің тұрақтылығына, дамуына жағдай жасайды; ал шиеленістер елдің тұтастығына қауіп төндірді.

Қазақстан жағдайында қоғамдық келісім ұлттық бірегейлікпен, мемлекеттік саясатпен және азаматтық патриотизммен ұштасып жатыр. Яғни «қазақстандық бірегейлік» ұғымы этносаралық татулықтың басты тірегіне айналған.

Тарихи сабақтар:

Әлем тарихында этносаралық қақтығыстардың ауыр салдарын көрсететін мысалдар көп. Югославиядағы этникалық соғыстар, Руандадағы геноцид, Таяу Шығыстағы этносаралық және діни шиеленістер – этностар арасындағы келісімсіздіктің мемлекеттерді күйрететінін дәлелдейді.

Этносаралық қатынастар мемлекеттердің дамуында әрдайым басты рөл атқарды. Ежелгі дәуірлердің өзінде-ақ көпұлтты империялар – Рим, Осман, Моңғол империялары – мәдени әралуандылықты басқару қабілетіне сүйеніп, өздерінің тұрақтылығын қамтамасыз еткен. Көп жағдайда олар қатаң орталықтандыруға жүгінгенімен, әртүрлі халықтардың мүдделерін ескерудің өзі ерекше өзара әрекеттесу үлгілерін қалыптастырды.

Еуропада ХІХ–ХХ ғасырлардағы ұлтшылдық идеяларының қиратушы әсері маңызды сабақ болды. Балқан соғыстары, Бірінші және Екінші дүниежүзілік соғыстар, армян геноциді, Холокост – мұның барлығы төзімсіздік пен «этникалық ерекшелік» идеясын дәріптеудің қандай апаттарға әкелетінін көрсетті.

Қазақстан тарихында да этносаралық қатынастар маңызды рөл атқарған. Кеңес дәуірінде сталиндік депортациялар нәтижесінде қазақ жеріне көптеген халықтар қоныстандырылды. Сол қиын кезеңдерде қазақ халқы түрлі этностарға қол ұшын беріп, ортақ тағдырға бейімделуге көмектесті. Бұл – халқымыздың кеңпейілділігінің, төзімділігінің және бауырмалдығының айқын дәлелі.

Қазақстан тарихы да құнды сабақтар береді. Депортациялар, тың игеру және индустрияландыру жылдарындағы көші-қон республиканы ерекше мәдени әралуандылық кеңістігіне айналдырды. Сонымен бірге бұл тәжірибе барлық этностар үшін әділ жағдай жасау, олардың құқықтарын, тілін, дәстүрлерін және мәдени мұрасын ескеру қаншалықты маңызды екенін көрсетті.

Кеңес Одағы да бірегей көпұлтты держава ретінде ерекше тәжірибеге ие болды. Бір жағынан, КСРО жүзден астам этносты ортақ идеология аясында біріктіріп, ұлтаралық ынтымақтастық жүйесін құрды. Екінші жағынан, ұлттық болмысты жасанды түрде басу және «біртұтас кеңес халқын» қалыптастыру саясаты ұзақ мерзімде жасырын қайшылықтарға әкелді, ол мемлекет ыдыраған кезде айқын көрініс тапты.

Тәуелсіздік кезеңінде Қазақстан осы тарихи тәжірибені мемлекеттік саясаттың негізіне айналдырды. 1995 жылы құрылған Қазақстан халқы Ассамблеясы этносаралық келісімнің бірегей институты болды. Ол этностардың мәдениетін, тілін сақтап қана қоймай, оларды ортақ құндылықтар төңірегінде біріктірді.

Қазіргі сын-қатерлер:

Қоғамдық келісім мен этносаралық қатынастарға әсер ететін қазіргі сын-қатерлерді бірнеше топқа бөлуге болады:

Әлеуметтік теңсіздік. Экономикалық айырмашылықтар, аймақтардың даму деңгейіндегі теңсіздік, жастар арасындағы жұмыссыздық этносаралық шиеленістердің туындауына ықпал етуі мүмкін.

Ақпараттық қауіпсіздік. Жаһандану дәуірінде әлеуметтік желілер арқылы таралатын жалған ақпараттар, арандатушылық пікірлер этносаралық сенімге сызат түсіреді. Қазіргі технологиялар радикалды идеяларды, ұлтшылдық ұрандарды және жалған ақпаратты бір сәтте таратуға мүмкіндік береді. Әлеуметтік желілер көбіне қоғамдық пікірді манипуляциялау құралына айналып, «жау бейнесін» қалыптастырып, этностар арасындағы сенімді әлсіретеді.

Геосаяси тұрақсыздық. Көрші мемлекеттердегі саяси қақтығыстар, сыртқы идеологиялық ықпалдар Қазақстандағы этносаралық жағдайға әсер етеді.

Тіл саясаты. Қазақ тілінің толыққанды қолданысқа ене алмауы кей жағдайда түсінбеушілікке себеп болуы мүмкін.

Жастардың радикалдануы. Жаһандық ақпарат ағынында жастар түрлі идеологияларға еліктеуі ықтимал. Егер олардың рухани иммунитеті әлсіз болса, радикалды ағымдардың ықпалына түсу қаупі бар.

Урбанизация және көші-қон. Қалаларға көшу, ауыл мен қала арасындағы айырмашылықтар этносаралық интеграцияға жаңа мәселелер әкеледі.

Қоғамдық келісімнің рөлі:

Қоғамдық келісім – тұрақты және орнықты мемлекеттің іргетасы. Ол тек қақтығыстардың болмауын ғана емес, сенімге, құрметке және ынтымақтастыққа негізделген әртүрлі әлеуметтік және этникалық топтар арасындағы белсенді өзара әрекеттесуді білдіреді.

Келісімге қол жеткізу үшін бірнеше маңызды шарт қажет:

1. Әділеттілік пен тең мүмкіндік. Азаматтар этникалық тиістілігіне қарамастан, білімге, медицинаға, еңбекке және саяси қатысуға тең қолжетімділікке ие болуы тиіс.

2. Диалог мәдениетін дамыту. Халықты даулы мәселелерді жанжал арқылы емес, пікірталас арқылы бейбіт жолмен талқылауға дағдыландыру маңызды.

3. Мәдени мұраны сақтау және құрметтеу. Ұлттық тілдерді, дәстүрлерді, мерекелерді және мәдени институттарды қолдау этнос өкілдерінде тиістілік пен мақтанш сезімін нығайтады.

4. Мемлекеттің рөлі. Мемлекеттік институттар төреші әрі әділет кепілі ретінде барлық этностардың құқықтарын қорғауы тиіс.

Қоғамдық келісімді нығайтудың жолдары:

Қазіргі сын-қатерлерді еңсеру үшін мына бағыттарға баса назар аудару қажет:

Білім беру жүйесі. Толеранттылық, патриотизм, азаматтық жауапкершілік құндылықтарын мектеп пен ЖОО деңгейінде оқыту.

Мемлекеттік тіл саясаты. Қазақ тілін қоғамның біріктіруші факторы ретінде дамыту, сонымен қатар басқа этностардың мәдениеті мен тілін қолдау.

Әлеуметтік әділеттілік. Әрбір азаматқа тең мүмкіндік беру, аймақтық даму теңсіздігін азайту.

Жастармен жұмыс. Жастарды ғылымға, мәдениетке, спортқа тарту, олардың патриоттық сезімін арттыру.

Медиа сауаттылық. Ақпараттық арандатуларға қарсы иммунитет қалыптастыру.

ҚХА рөлін күшейту. Қазақстан халқы Ассамблеясы нақты қоғамдық диалог алаңы ретінде белсенді қызмет етуі тиіс.

Азаматтық қоғамды дамыту. Үкіметтік емес ұйымдар мен қоғамдық бірлестіктер этносаралық татулықты сақтауда белсенді болуы қажет.

Қазақстан тәжірибесі:

Қазақстан этносаяси келісімнің бірегей үлгісін қалыптастырған ел ретінде жиі мысалға алынады. 130-дан астам этнос бейбіт өмір сүріп, қоғамдық өмірге қатысып, мемлекеттің дамуына үлес қосып келеді.

Маңызды институттардың бірі – Қазақстан халқы Ассамблеясы. Ол әртүрлі этникалық топтардың мүдделерін білдіріп қана қоймай, диалог алаңы рөлін де атқарады. Қазақстандық модель бірліктің мәдени әралуандықтан бас тартуды емес, қайта айырмашылықтарды құрметтеуді білдіретінін көрсетеді.

Қорытынды:

Қоғамдық келісім мен этносаралық қатынастар – Қазақстанның дамуы үшін шешуші мәнге ие құндылықтар. Тарих бізге бейбітшіліктің қадірін, татулықтың маңызын ұғындырды. Қазіргі сын-қатерлер болса, бұл құндылықтарды одан әрі нығайту қажеттігін көрсетіп отыр.

Қазақстан этносаралық келісімнің өзіндік моделін қалыптастырды. Бұл модельдің басты ұстанымы – «Әралуандылықтағы бірлік». Әрбір азамат өзінің этностық ерекшелігін сақтай отырып, ортақ Отаны – Қазақстанға адал қызмет етуі тиіс.

«Бірлік бар жерде – тірлік бар» деген даналық сөз бүгінгі қоғам үшін стратегиялық бағдар болуы керек. Егер біз тарихи сабақтарды ескеріп, қазіргі сын-қатерлерді еңсере білсек, қоғамдық келісім мен этносаралық қатынастар еліміздің болашақтағы өркендеуінің берік іргетасына айналады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. «Өлке тану бойынша сабақтар ұстаздарға арналған» - https://ust.kz/word/olke_tany_boynsa_sabaqtar_ustazdarga_arnalghan-60271.html
2. «Этносаралық және конфессияаралық келісімнің қазақстандық моделін жетілдірудің 2006-2008 жылдарға арналған бағдарламасын бекіту туралы» - https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P060000593_
3. «Ұлттық бірегейліктің жаңа кезеңі» - <https://egemen.kz/article/362957-ulttyq-biregeyliktin-dganha-kezenhi>
4. «Ашық сабақ 9 сынып» - https://ust.kz/powerpoint/asyq_sabaq_9_synyp-54831.html
5. «Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігі Этносаралық қатынастарды дамыту комитетінің «Қоғамдық келісім» республикалық мемлекеттік мекемесі» - https://www.goszakup.gov.kz/kz/registry/show_supplier/11691
6. «Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы» - https://www.akorda.kz/kz/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/kazakhstan-respublikasynyn-prezidenti-elbasy-nenazarbaevtyyn-kazakistan-2050-strategyasy-kalyptaskan-memlekettin-zhana-sayasi-bagyty-atty-kaza
7. «Қоғамдық келісім - тұрақтылық кепілі» - <https://egemen.kz/article/6460-qoghamdyq-kelisim---turaqtylyq-kepili>
8. «Этносаралық қатынастардың қалыптасу тарихы күнтізбелік-тақырыптық жоспары» - <https://infourok.ru/etnosarali-atinastardi-aliptasu-tarihi-kntizbelik-tairipti-zhospari-530711.html>
9. «Дінаралық келісім - ынтымақ кепілі» - <https://abai.kz/post/82325>
10. «Этносаралық келісім - ел тұрақтылығының кепілі» - <https://martebe.kz/jetnosaraly-kelisim-el-t-ra-tyly-yny-kepili/>